

Researcher: Social Science Studies

RSSS

ISSN:2148-2691

(2018) Cilt 6 / Sayı 4, s. 431-445

Mehmet Akif Ersoy'un Mısır Hayatı Ve Mısır'da Yazdıkları

Zeynep Gözde KOZLU¹

Özet

Mısır, on yüzyılı aşkın süre boyunca ya Türk asıllı ya da Türk devlet geleneği içinde yetişen devlet kişiler tarafından yönetilmiştir. Burada Türkler, yönetimleri döneminde tarihi, askeri ve mimari olarak önemli miraslar bırakmışlardır. Özellikle Osmanlı Devleti hâkimiyetinde Araplar ve Türkler arasındaki kültürel etkileşim şimdiye büyük zenginlikler taşımıştır. Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun 2006 yılında literatüre kazandırdığı Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları çalışması bu konuda muteber bir başvuru kaynağıdır. Mısır'da Türk kültürünün hissedildiği alanlardan birisi edebiyattır. Osmanlı divan şairleri burada manzum, mensur çeşitli eserler kaleme almışlardır. Günümüzde yazma ve matbu olarak çok sayıda Türkçe edebi eser Mısır kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu eserler arasında İslami Türk edebiyatının ilk ürünlerinden biri olan Kutadgu Bilig de yer alır. Mısır'ın Türkiye açısından değer arz eden bir başka yanı ise Mehmet Akif Ersoy'un bir süre bu ülkede yaşamış olmasıdır. Mehmet Akif Ersoy'un hayatının on bir yılını geçirdiği Mısır'da nasıl bir hayat yaşadığı öteden beri merak konusudur. Mehmet Akif'in Mısır'da bulunduğu yıllarda edebiyat çalışmaları olduysa bunlar nelerdir? Bu çalışmada Mehmet Akif Ersoy'un Mısır hayatına kısaca değinilerek, Mısır'da kaleme aldığı eserlerden söz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Mısır, Gurbet günleri, Geçim sıkıntısı, Edebi çalışmalar.

The Life of Mehmet Akif Ersoy in Egypt and His Works in Egypt

Abstract

Egypt has been ruled by people who have grown up in either Turkish or Turkish state tradition for more than ten centuries. In Egypt, Turks have left important historical, military and architectural legacies during their rule. Especially during the reign of Ottoman Empire the cultural interaction between the Arabs and Turks has brought great heritage to this days. Turks and Cultural Heritage in Egypt, prepared by Dr. Ekmeleddin Ihsanoglu in 2006, is a valued source of information on this subject. Literature is one of the areas where Turkish culture is felt in Egypt. Ottoman divan poets wrote various works in this country. Today, many Turkish literary works in writing and printed in different libraries of Egypt. Among these works is Kutadgu Bilig, one of the first products of Islamic Turkish literature. Egypt is another aspect of our offering value in terms of Turkey, Mehmet Akif Ersoy is lived for a while in this country. The life of Mehmet Akif Ersoy, who spent eleven years of his life in

¹ Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, zeynepp.gozde@gmail.com

Egypt, is a matter of curiosity. If Mehmet Akif has been studying literature in Egypt, what are these? In this study, the life of Mehmet Akif Ersoy in Egypt will be mentioned briefly and his works in Egypt will be mentioned.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Egypt, Days in foreign land, The struggle to make a living, Literary Works.

Mehmet Akif Ersoy'un Mısır Hayatı ve Çektiği Sıkıntılar

*"Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler şu heyûlâyı da er geç, silecektir.
Rahmetle anılmak ebediyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?"²*

Mehmet Akif Ersoy, Mısır'da yaşamaya başlamadan evvel bu ülkeye seyahatlerde bulunmuştur. Bunlardan ilki 1914 yılında, I. Dünya Savaşı öncesi, iki aylık Mısır ve Hicaz seyahatidir. İstanbul'dan başlayan gezinin durakları; Beyrut, El-Uksur (Luksor), Kahire, Medine, Şam, İstanbul'dur. Mehmet Akif'i Kahire'de konuk eden isim Aziz İzzet Paşa'dır. Nil kıyılarını ve ehramları dolaşan Mehmet Akif, Eş-Şa'ab gazetesinde - müstakbel damadı- Ömer Rıza Doğrul ile karşılaşmıştır (Düzadağ, 2016: 24). İkincisi ile üçüncüsü, 1923 ve 1924 yıllarında Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine gerçekleştirdiği ziyaretlerdir. Bu ziyaretlerinde kışları Kahire'de kalmış, bahar aylarında Paşa ile İstanbul'a dönmüştür. Dördüncü gidişi ise Kahire'ye yerleşmek amacıyla olmuştur.

Mehmet Akif Ersoy, 1925-1936 yılları arasında Mısır'da yaşamıştır. Hayatının son on bir yılını Mısır'da geçirmiştir. Kaynaklarda şairin Mısır'a gitmesinde; işsiz kalması, hak kazandığı emekli maaşının tahsis edilmemesi, hükümet tarafından polis takibine alınması, başyazarlığını yaptığı Sebülü'r-reşad dergisinin kapatılması, eşinin nefes darlığı hastalığı gibi sebeplerin etken olduğu belirtilir (Düzdağ/ Okay, 2003: 434). Fakat görünen o ki bunda en belirleyici etken, Arnavut kökenli bir aileye mensup olması dolayısıyla ağır eleştirilere maruz kalmasından doğan kırgınlık ve küskünlüktür:

"Osman Yüksel Serdengeçti'nin 31 Aralık 1967 tarihli Yeni İstanbul gazetesinde -Hasan Basri Çantay'dan naklen- verdiği şu bilgiler Âkif'in Mısır'a gitme sebebinin daha derinlerde olduğunu göstermektedir: Çanakkale zaferinin yıldönümüdür... Bir tören yapılıyor... Çanakkale şehitleri anılacak... Zamanın meşhur zibidi şairi kürsüye geliyor: "Maalesef" diyor; "Çanakkale Şehitleri için güzel, şehitlerimizin şânına lâyık bir Türk şairi tarafından şiir yazılamadı. Çanakkale destanını yazan maalesef Türk değildir. Çaresiz Türk olmayan bir adamın şiirini okuyacağız" yâvesini savuruyor. İstemeye istemeye Âkif'in şiirini okuyor. (...) Merhum bu hadiseyi duyar. Çok, pek çok müteessir oluyor; o kadar ki koskoca adam bir çocuk gibi ağlıyor. Çanakkale şehitlerinden onu ayırmak, "Sen Türk değilsin!" demek... tahkir etmek... Âkif'in en hassas yerine, en hassas teline dokunmak... Bu hareket ve hakaret, zamanın zamane şairi, devlet şairi, resmî şair tarafından yapılmış... Tam o sırada da gençliğinin kısım-ı âzamını hamamda geçirmiş bir yazar, CHP'nin resmî gazetesinde bir başmakale yazmış... Âkif'e "Hadi git artık, sen kumda oyna!" demiş. Âkif bunu da okuyor... Ve artık Türkiye'de duramıyor" (Cündioğlu, 2010: 31).

Abbas Halim Paşa'nın³, Mehmet Akif Ersoy'un Mısır ile tanışmasında büyük bir rolü vardır. 1914 yılı başlarında Mısır'a ilk gidişinde, şaire maddi destek sağlayan, yakın

² Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy'u ölümünün 82. yılında saygı ve rahmetle anıyoruz.

dostu Abbas Halim Paşa'dır. İlerleyen yıllarda ise Mehmet Akif Ersoy'u Mısır'a çağıran Abbas Halim Paşa, yabancı olduğu bir ülkede geçim mücadelesi vermeye çalışan şairin yanında yer almıştır. Mehmet Akif Ersoy, ilk zamanlar Hilvan'da⁴ Abbas Halim Paşa'nın konağının karşısındaki küçük köşkte tek başına yaşamıştır. İki sene sonra, ailesi⁵ yanına gelince başka bir ev kiralar. Yine Hilvan'da yer alan bu ev, araştırmacılar tarafından tespit edilerek müzeye çevrilmesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur (Kalyon, 2017b: 20).

1932 yılında Mehmet Akif'i ziyaret eden Eşref Edip Fergan'ın⁶ şu satırları bize şairin yaşadığı ev hakkında az da olsa bilgi vermektedir: "Eşya namına odasında birkaç kanep, iki demir ayak üzerine konulmuş birkaç tahtadan ibaret karyola vazifesini görür bir şey, bir hasır seccade, bir çift nalın, bir divit, bir de duvarda Hikmet Bey'in Afganistan'dan gönderdiği bir seccade... Bu seccade lüks sayılırdı" (Fergan, 2011: 184).

Mehmet Akif Ersoy, kalabalık bir aileye sahiptir. Ailesinin geçimi bir yana eşi İsmet Hanım'ın sağlık durumundan ötürü çocukların meşgaleleri ve ev işleriyle de bizzat kendisi ilgilenmiştir. Eşref Edip'e, "bu aile gaileleri beni çok yordu. Bu gailelerden azade olsaydım daha güzel eserler yazardım" dediği bilinmektedir (Göze, 2008: 56).

Mehmet Akif Ersoy, Mısır'da zor ve sıkıntılı bir hayat yaşamıştır. Bunun sebepleri çok yönlüdür. Manevi açıdan; memleketinde kendisine karşı takınılan düşmanca tavır, büyük bir inançla savunduğu İslam Birliği düşüncesinin⁷ gerçekleşmemesinden doğan hayal kırıklığı, dışlanma ve yok sayılma duygusu, dostlarından ve çok sevdiği vatanından ayrı kalmanın ıstırabı, hassas bir yaratılışa sahip şairi en fazla müteessir edenlerdir. Ailevî açıdan; eşi İsmet Hanım'ın sinir hastalığından dolayı artan evhamları, oğulları Emin ve Tahir'i idare etmekte zorlanması, kızlarının ve torunlarının hasreti Mehmet Akif'i zaman içerisinde bir hayli yıpratmıştır. Coğrafi açıdan; Hilvan'ın tabiatının değişikliği, doğup büyümediği bir ülkede yaşamının getirdiği mahrumiyetler yaşamını zorlaştırmıştır. Maddi açıdan ise, Mısır'da düzenli bir işi olmadığı için sürekli ekonomik sıkıntılarla baş etmek zorunda kalmıştır.

³ Abbas Halim Paşa, 1866'da Kahire'de dünyaya gelmiştir. Babası, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğullarından Halim Paşa'dır. Abbas Halim Paşa; Şûrâ-yı Devlet azalığı, Bursa valiliği, Nafia Nazırlığı gibi pek çok üst düzey görevde bulunmuştur. İstanbul'un işgali sırasında İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüştür. İki yıllık sürgünden sonra hayatını İstanbul ve Mısır'da geçirmiştir. Abbas Halim Paşa'nın Mehmet Akif ile dostluğu ömür boyu sürmüştür (Uzun, 1988: 24). Mehmet Akif; El-Uksur'da isimli şiirini ona ithaf etmiş, ayrıca kendisine hitaben üç manzum tebrik ile Arıza isimli iki manzume yazmıştır.

⁴ "Hilvan, Kahire'ye 25-30 km uzaklıkta kalabalık nüfuslu bir yerleşim birimidir" (Kalyon 2017b: 19).

⁵ 1 Eylül 1898'de İsmet Hanım'la evlendi. Üç kız, üç erkek çocuğu olan Ersoy'un bir oğlu, küçük yaşta vefat etti. Emin ve Tahir adlarında iki oğlu; Cemile, Feride, Suad adlarında üç kızı vardır. Mısır'da İsmet Hanım ve oğulları ile birlikte yaşamıştır. Kızları ise Türkiye'de kalmıştır.

⁶ (1882-1971). Mehmet Akif Ersoy'un yazı kadrosunda bulunduğu Sırât-ı Müstakim -sonradan isim değiştirerek Sebilürreşad oldu- adlı derginin sahibidir. Mehmet Akif Ersoy'un dava dostu ve yakın arkadaşlarından biridir (Albayrak, 1995: 473-474).

⁷ Mehmet Akif Ersoy, II. Meşrutiyet'in ardından yayılan siyasi ve ideolojik akımlar arasında sonraları İslam Birliği (İttihad-ı İslam) veya İslamcılık adı verilen düşüncenin taraftarları arasında yer almıştır. Nevzad Ayas, (2011: 530-531) Mehmet Akif için bu düşüncenin ne ifade ettiğini şöyle açıklar: "...İslamcılık, dar mânâsıyla Müslüman cemiyetlerini hurafelerden kurtararak, kendilerine İslâm'ın ruhunu anlatmak, onları itikad ve amelde hakiki mânâsıyla Müslüman yapmak gayretidir; geniş mânâsıyla da bu gayreti daha ileriye götürerek, İslâm âleminde, İslâm câmiasında din kardeşliğinden doğan birliğin emrettiği maddî ve mânevî tesanüdü temine çalışmaktır (...) Akif, yazılarında İslamcılığın dar mânâsına da, geniş mânâsına da yer veriyor: O, Müslümanları hem hakiki Müslümanlığa çağırır, hem de bütün Müslümanların millet, memleket farkı olmaksızın kuvvetli bir tesanüdle birbirlerine bağlı kalmalarını ısrarla ister. Şu beyitler Akif'in İslamcılık görüşlerini hülâsa ediyor:

Demek: İslâm'ın ancak nâmı kalmış müslümanlarda;
Bu yüzdenmiş, demek, hüsrân-ı millî son zamanlarda.
Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;
Rücû' etsinler artık müslümanlar Sadr-ı İslâm'a.
O devrin yâd-ı nûrânûru bî-pâyan şehâmettir;
Mefâhir onların târihidir, ümmet o ümmettir."

Aslında Mehmet Akif Ersoy'un hayatında maddi sıkıntılar, Mısır'a yerleşmeden evvel, 1923 yılından itibaren baş göstermiştir. 1920-1923 yılları arasında Birinci TBMM'de Burdur Milletvekili olarak görev alan Mehmet Akif, ikinci dönem milletvekili seçimlerinde aday gösterilmez.⁸ Milli Mücadeleye fiilen katılmak için bıraktığı İstanbul'daki görevine de geri dönüşü olmaz. İşsiz kalmıştır. Milletvekilliğinden dolayı kendisine bağlanması gereken emekli aylığı ödenmediği gibi iradesi dışında yapılan başvurular da görmezden gelinmiştir. Bunun bir örneğini Hasan Basri Çantay'ın⁹ kitabında görebiliriz. Şöyle ki;

Kitabın "Âkif'e Dair Hatıralar" adlı bölümünde Ruhi Naci Sağdıç, Mehmet Akif'le tanışmasını ve hatıralarını anlattıktan sonra TBMM Reisi Kâzım Paşa'ya (Özalp) yazdığı uzunca mektubuna yer verir. Mehmet Akif'in Mısır'a hareketinden sonra 1926 yılı temmuzunda yazılan mektupta Ruhi Naci; vatanseverlik, şiir yazma kudreti gibi konularda şairden övgüyle söz etmiş ve yazısını şu cümlelerle bitirmiştir:

"...Paşam, üdebâmızdan şüâramızdan hangisi vatanın kederini veya sürurunu bu kadar candan, bu kadar samimi terennüm edebiliyor? Tarihi cihana açılan şu yeni devrenin şiir ve edebiyatı coşup kaynamalı idi. Hani? Asrımızın şuarası niçin susuyor? Söylemek istediler de kudretleri mi yetmedi?

Yüreğim sızlıyor ki milletin ihtiyacı edebîsini duyuran ve duyuracak olan Âkif bir lokma ekmek için uzak bir sofraya sığınmıştır..." (Sağdıç, 1966: 269).

Bu müracaata Kâzım Paşa'dan gelen cevapta ise şunlar yazılıdır:

"Biraderi azîzim efendim,

Gönderdiğiniz mektubunuzu aldım. Mündercâtından pek çok istifade ettim. Verdiğiniz malûmattan dolayı teşekkür eder ve sizin gibi kıymetli arkadaşlarımla iftihar eylerim. Her teşebbüsünüzde muvaffakiyet temennisiyle te'yidi muhalasat eyler, gözlerinizden öperim efendim" (Sağdıç, 1966: 269-270).

TBMM Başkanı Kâzım Paşa, Ruhi Nuri Sağdıç'ın yazdığı bu mektuba nezaketen kısa bir cevap vermekle yetinmiş, Mehmet Akif'in vaziyetine kayıtsız kalmıştır. Resmi makamların konuyla ilgili o dönemde herhangi bir girişimi olmamıştır.

Şairin Mısır'da iken katlandığı zorlukların derecesini 31 Ekim 1931'de Eşref Edip Fergan'a göndermiş olduğu mektubundaki şu ifadelerinden açıkça görebiliriz:

"...Eşref, başıma dolamak istediğin işi başarmak için her şeyden evvel nakit, vakit, vukuf lâzım. Ben refikamın senelerden beri devam eden hastalığı, memleketin de pahalılığı dolayısıyla fevkalâde müzayaka çekiyorum. Çok zamanlar Hilvan'dan Mısır'a inmek için yol parası bulmak müşkilâtına uğruyorum..." (Günaydın, 2009: 16).

Mehmet Akif Ersoy, Türkiye'de kendisine tüm kapılar kapalıyken; Mısır'da kendisine yüreklerini açan, yardım ellerini uzatan dostlar edinmiştir.¹⁰ Bu isimler içinde Mehmet

⁸ Aynı yıllarda milli marş güftesi için Maarif Vekâleti tarafından bir yarışma açılmıştır. Mehmet Akif, yarışmanın kazanına verilecek maddi ödül sebebiyle yarışmaya katılmamıştır. Ancak gelen şiirlerden hiçbirisi milli marş olarak kabul edilmeye layık görülmemiştir. Bunun üzerine ödülün kaldırılması şartıyla, Mehmet Akif şiirini yazmıştır. Şiir, 12 Mart 1921 tarihinde İstiklal Marşı güftesi olarak meclisteki ittifakla kabul edilmiştir. Meclis kararı olduğu için kazanana verilmesi zorunlu kılınan para ödülü ise Mehmet Akif tarafından bir hayır cemiyetine bağışlanmıştır (Düzdağ / Okay, 2003: 434).

⁹ Hasan Basri Çantay (1887-1964) Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Balıkesir mebusu olarak girmiştir. Aynı mecliste mebus olarak bulunan şair Mehmet Akif ile yakın arkadaş olmuştur. Mehmet Akif'ten Arap edebiyatı dersleri almıştır. Mehmet Akif, "Bülbül" şiirini Çantay'a ithaf etmiştir. Çantay ise Mehmed Akif'in ölümünü takip eden günlerde bir hatıra kitabı olarak yayımlamak üzere Âkifname adlı eserini hazırlamış; fakat sağlığında kitabı neşredememiştir. Kitap, 1966 yılında Çantay'ın oğlu tarafından yayımlanmıştır (Işık, 1993: 218-219).

¹⁰ Mehmet Akif Ersoy'un Mısır'da tanışıp yakınlık kurduğu çok sayıda Mısırlı ve Türk dostu vardır. Mısırlı dostları Abdülvehhab Azzâm, El Ezher Şeyhi Merâğî, Ferid Vecdî; Türk dostları ise Yozgatlı Müderris İhsan Efendi, Osmanlı Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi ve oğlu İbrahim Sabri, Eğinli Hafız Hasan Efendi,

Akif'in hayatına büyük dokunuşlardan birini yapan, Hilvan'da kendisiyle aynı semtte oturan Abdülvehhab Azzam'dır¹¹. Şimdiki adı Kahire Üniversitesi olan Câmîatü'l-Mısriyye'de hocalık yapan Azzam, Mehmet Akif'in de aynı üniversitede çalışmasına vesile olmuştur. Mehmet Akif, burada 1929-1936 yıllarında Türk dili ve edebiyatı dersleri vermiştir.¹² Üniversitede başladığı görev, şairin geçimine katkı sağlamıştır.

Mehmet Akif Ersoy'un Mısır hayatında özel bir yeri olan bir diğer isim Yozgatlı Müderris İhsan Efendi'dir.¹³ İhsan Efendi ile 1924 yılı Mısır yolculuğundaki vapurda tanışmıştır (İhsanoğlu, 2018: 431). Bu karşılaşma on yılı aşkın büyük bir dostluğa dönüşür. Bu dostluk anlayışının temelinde, seciyelerdeki benzerlik ve fikirlerdeki müştereklik yer alır (İhsanoğlu, 2018: 444). İhsan Efendi'den gördüğü dostluğu hiçbir zaman unutmayan Mehmet Akif, ona olan sevgisini ve vefasını şu sözleriyle ifade eder: "Ey bana gurbet elleri on senedir aşına kılan İhsan Efendi, sana bir ananın, bir babanın, evlâdına duası gibi dualar ediyorum..." (Düzdağ, 2018: 375).

Eşref Edip Fergan, Mehmet Akif'in Mısır'daki günlük hayatını şu şekilde özetler:

"...Haftada iki gün Kahire'ye iner, Darülfünûn'daki dersini okutur, dersten çıkar çıkmaz hemen trene atlar, Hilvan'a dönerdi. Bazen Prens Halim Bey'in dairesine uğrar, İmâmeddin Bey'i ziyaret eder; bazen de Ezher'e gider, orada pek sevdiği Yozgatlı İhsan Efendi'nin odasında oturur, Türk talebe ile birlikte çay içer, sohbet eder, geç kalmış gibi hemen koşa koşa Hilvan'a dönerdi. Kışın Abbas Halim Paşa Hilvan'a gelince daima onunla görüşür. Kahire'de Prens Halim Bey'i ziyaret eder, onların sohbetinden büyük zevk alırdı" (Fergan, 2011: 182).

Kahire'nin kalabalığı, eğlencesi Mehmet Akif'e göre değildir. Onu cezbeden evinde düşünmek, yazmak, okumakla vakit geçirmek; uzun yürüyüşler, mehtaplarda Nil'i seyretmek, Nil'in kenarında dostlarıyla sohbet etmektir.

Mehmet Akif Ersoy'un Mısır yıllarında en keyif alarak icra ettiği meşguliyeti hocalık olmuştur. Türk öğrencilerin okuduğu bir medresede müderrislik yapan İhsan Efendi vasıtasıyla Mısır'daki Türk öğrencilerle dil ve edebiyat üzerine sohbetler yapmıştır (Kalyon, 2017a: 129). Görev yaptığı üniversitede öğrenciler yetiştirmiş, mezun etmiştir. Mehmet Akif'in, Mısır'daki bir diğer eğitimciliği, Prens Aziz Hasan'ın çocuklarına olmuştur. Sağlığı bozulunca ders vermeyi bırakmak zorunda kalmıştır. Mısır'da geçirdiği zorlu yıllarda öğrencilerle hep bir arada olması, şairin en büyük teselli kaynaklarından biridir.

Bayramiçli Mehmet Eşref, Osmanpazarlı İsmail Hakkı, İsmail Ezherli gibi şahsiyetlerdir (Kalyon, 2017a: 127-128).

¹¹ (1894-1959). Mısırlı ilim adamı ve ediptir. İleri düzeyde Fransızca, İngilizce, Farsça, Urduca ve Türkçe bilir. Fars ve Türk dili ve edebiyatlarını Kahire Üniversitesi'nde ilk defa kendisi okutmuştur. Mehmet Akif'in bazı şiirlerini Arapçaya çevirmiştir. Şairin vefatı üzerine er-Risale mecmuasında "İslam Şairi Mehmed Akif" başlığı ile bir dizi makale yazmıştır. Mehmed Akif'i ve Muhammed İkbâl'i ilk defa Arap dünyasına tanıtan da kendisi olmuştur (Günel, 1991: 353).

¹² "Mehmet Akif Ersoy'un uzun yıllar öğretim üyeliği yaptığı bu üniversitenin bir amfisine 2008 yılında adı verildi" (Kalyon, 2017b: 21).

¹³ (1902-1961). Mehmed İhsan Efendi, Kahire'nin modern bir devlet üniversitesi olan Ayn-Şems Üniversitesi'ndeki Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsünün kurucusudur (1951). Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun babasıdır. Mısır'da gelişen Türk edebiyatına önemli katkılarda bulunmuştur. Mısır Milli Kütüphanesi'ndeki Türkçe yazma ve basma eserlerin fihrist ve kataloglarının hazırlanmasında büyük emek sahibidir. Bu kataloglar, 1982-1983 yıllarında dört cilt halinde yayımlanmıştır. Mısır'daki Türk edebiyatı çalışmaları konusunda, oğlu da Mehmed İhsan Efendi'nin izinden gitmiştir. Ekmeleddin İhsanoğlu, kütüphanenin Türkçe yazmalar bölümünde görev almış, akademik kariyerine Mısır'da başlamış, Araplara Türk kültürünü tanıtmaya yönelik çalışmalar yapmıştır (Kalyon, 2017b: 24).

Abbas Halim Paşa, Mehmet Akif hayatta iken 1935 yılı Ocak ayında vefat etmiştir.¹⁴ Abbas Halim Paşa'nın vefatı Mehmet Akif Ersoy'u derinden etkilemiştir. Babasını kaybetmesinin ardından "on dört yaşında tattığı öksüzlük acısını, ikinci defa" yaşamıştır. Paşa'nın vefatı ile Mehmet Akif Mısır'da daha büyük sıkıntılar içinde kalmıştır. Orada fazla duramayacağını anlamıştır (Düzdağ, 1996: 141).

Mısır günleri son yıllarda onun için daha da zorlayıcı geçmeye başlar. 28 Şubat 1936 tarihinde, Hasan Basri Çantay'ın mektubuna verdiği cevabında şu satırlar yazılıdır:

"...şu son iki yıl zarfında çok ihtiyarladım. Çok dermansız düştüm. Eski hâlimi bilenler beni şimdi güç tanırılar. Öleceğim dâima hatırıma gelirdi; lâkin böyle canlı cenaze hâline geleceğim hiç aklımdan geçmezdi..." (Çantay, 1966: 200).

Mehmet Akif Ersoy, hastalığı ağırlaşınca tedavi için 1935'te Lübnan ve Antakya'ya, Haziran 1936'da ise İstanbul'a gitmiştir. Son günlerinde kendisini gözetip kollayan yine Mısırlı dostları olmuştur. 27 Aralık 1936 Pazar akşamı Abbas Halim Paşa'nın kızı Prenses Emine Hanım'a ait Beyoğlu'ndaki apartman dairesinde vefat etmiştir (Düzdağ / Okay, 2003: 435).¹⁵

Mehmet Akif'in Mısır'da Yazdıkları

Kur'an meali

21 Şubat 1925 tarihinde alınan bir karar üzerine Diyanet İşleri Reisliği, Kur'an-ı Kerim'in tefsiri için Elmalılı Muhammed Hamdi'ye, tercümesi için de Mehmet Akif Ersoy'a teklifte bulunmuştur (Düzdağ / Okay, 2003: 434). Mehmet Akif, yapılacak çalışmanın dini ve ilmi sorumluluğunu düşünerek ilk etapta teklifi reddetse de ısrarlar karşısında ikna olmuştur. Ancak iki şartı vardır. İlki, tercüme yerine meâl denilmesi; ikincisi ise Elmalılı M. Hamdi'nin hazırlayacağı tefsirle birlikte basılmasıdır. Mısır'da iken bu işe büyük mesai sarf etmiştir. Ömer Rıza Doğrul, Mehmet Akif'in Mısır yıllarının neredeyse yarısını bu işe ayırdığını fakat istediği neticeyi alamadığını belirtir (Çantay, 1966: 332). Mehmet Akif, meâlî bitirmiş; üzerinde yeniden çalıştıktan sonra neşretmek üzere beklemek istemiştir. Hastalığı nedeniyle Mısır'dan ayrılmak üzere yola çıkmadan evvel dostu İhsan Efendi'ye geri dönmediği takdirde mealin yakılmasını vasiyet etmiştir. Vasiyeti 1961 yılında Kahire'de yerine getirilmiştir (Kalyon, 2017b: 37).

Mısır'da kaleme aldığı şiirler

Mehmet Akif Ersoy, Mısır'da kaldığı süre içerisinde çeşitli şiirler kaleme almıştır. Mısır'da yazdığı arasında Safahat'ta yer alan şiirleri şunlardır: Fir'avun ile Yüz Yüze / Hilvan 1923, Şehidler Abidesi İçin / Hilvan 1924, Vahdet / Hilvan 1924-1925, Gece / Hilvan 1925, Hicran / Hilvan 1925, Secde / Hilvan 1925, Hüsam Efendi Hoca / Hilvan 1925, Bir Arıza / Hilvan 1929, Bir Gece / Hilvan 1928, Ne Eser Ne de Semer / Hilvan 1930, Derviş Ahmed / Hilvan 1930, Said Paşa İmâmı / Hilvan 1931, San'atkâr / Hilvan 1933. Safahat'ta yer alan kıt'aları ise şunlardır: Kıssadan Hisse/ yer ve tarih bilgisi yok, Resmim İçin/ yer ve tarih bilgisi yok/ ilk olarak Utarid dergisinin Ocak 1919 tarihli 21.

¹⁴ Abbas Halim Paşa'nın ölüm yılını birçok kaynak 1934 olarak gösterir. Fakat M. Ertuğrul Düzdağ, 2016 yılında neşrettiği kitabında Abbas Halim Paşa'nın 10 Ocak 1935'te vefat ettiğini belirtir. Çalışmamızda bu tarihi esas aldık.

¹⁵ 2018 yılı Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri Vefa Ödülü Mehmet Akif Ersoy'a verilmiş; Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından şairin ömrünün son günlerini geçirdiği Mısır Apartmanının dördüncü katındaki dairenin müze evine dönüştürüleceği açıklanmıştır.

sayısında neşredilen bu dörtlükte birkaç ufak değişiklik yapıldığı görülür (Düzdağ, 2016: 473), Resmim İçin/ yer ve tarih bilgisi yok/ ilk defa Utarid dergisinin Ocak 1919 tarihli 21. sayısında neşredilen bu ikinci dörtlükte yine birkaç ufak değişiklik yapıldığı görülür (Düzdağ, 2016: 473), Tebrik/ Abbas Halim Paşa'ya ithaftır/ Fuad Şemsi Bey'e Hilvan'dan gönderdiği 7 Eylül 1927 tarihli mektubunda yer alıyor (Düzdağ, 2016: 473), Tebrik/ Abbas Halim Paşa'ya ithaftır/ Mâhir İz Bey'e Hilvan'dan gönderdiği 12 Ağustos 1927 tarihli mektubunda yer alıyor (Düzdağ, 2016: 474), Safahat İçin/ Mâhir İz Bey'e gönderdiği 17 Aralık 1929 tarihli mektubunda yer alıyor (Düzdağ, 2016: 474), Resmim İçin/ Mâhir İz Bey'e gönderdiği 17 Aralık 1929 tarihli mektubundaki fotoğrafının arkasında yer alıyor (Düzdağ, 2016: 474), Sa'dî'den Tercüme/ yer ve tarih bilgisi yok, Mevlid-i Nebî/ yer ve tarih bilgisi yok, Çocuklara/ yer ve tarih bilgisi yok / sadece ilk dört mısraı, son mısradaki ufak bir farklılık var, Mâhir İz Bey'e gönderdiği 17 Aralık 1929 tarihli mektubunda, Kahire'de çocuklarıyla birlikte çektiği fotoğrafının altında yer alıyor (Düzdağ, 2016: 475), Resim İçin / Hilvan 1931, Nefs-i Nefs / Hilvan 1932, Yaş Altmış! / Hilvan 1932, Nevruz'a / Hilvan 1932, Nerdesin / Hilvan 1932, Tek Hakikat / Hilvan 1933, Hayat Arkadaşıma/ yer ve tarih bilgisi yok.

Mehmet Akif'in Mısır şiirlerinde yer alan konu ve duyguları; vatanına duyduğu özlem, gurbet çilesi, doğup büyüdüğü toplumdan uzak kalma -bir nevi inzivaya çekilme- psikolojisi, İlahi aşk, metafizik, İslam tarihi, sanat ve musiki, Batı ve Doğu medeniyetleri, Mısır medeniyeti, İslam dünyasının halinden duyduğu üzüntü, dünyanın faniliği, ölüm, yalnızlık, hayal kırıklığı ve karamsarlık şeklinde özetleyebiliriz. Ayrıca bu şiirlerde Mısır tabiatının unsurlarını görmek de mümkündür: Güneş, çöl, vaha, hurmalıklar, kum, sıcaklık, Nil nehri vb.

Şairin yazdıkları arasında Mısır medeniyeti ve tabiat unsurlarını en yoğun olarak El Uksur'da¹⁶ ve Fir'avun ile Yüz Yüze şiirlerinde bulabiliriz. Bir gölgelikten etrafı seyredip izlenimlerini aktardığı El Uksur'da şiiri baştan sona, Mısır tabiatına dair tasvirlerle yüklüdür:

"Havâ ağırdı, fakat pek dokunmuyordu sıcak;
Gurûba vardı esâsen yarım sa'at ancak.
Yakındı sâhile mihmânı olduğum mesken;
Yavaş yavaş iniverdim ağaçlı bir tepeden.
O, Nîl'i koynuna çekmiş yeşillenen vâdî,
-Ki yok hazan safahâtında ömrünün ebedî-
Önümde, zümrüde benzer, yığın yığın mevecât ,
Saçıp saçıp uzuyor: Sanki bir serâb-ı hayât!
Şu imtidâda bakın, var mı yâl ü bâline eş?
Bu yâl ü bâli bütün gün kucaklayan o güneş,
Ki Nîl'i şarkına almış da garba geçmişti;
Ufukta son lemeâtıyla parlıyor şimdi...
Fakat ziyâsına hâlâ tahammül imkânsız.

¹⁶ "El-Uksur, bugünkü adıyla Luksor (Luxor) diye bilinen şehir. Mısırlılar El-Uksur tabirini tercih etmektedirler. Batıların kullandığı kelime ise Luxor'dur. Bu kent, Kahire'ye yaklaşık 600 km mesafededir. Şehir, Mısır'ın güneyinde bulunmakta; buranın özelliği Firavun dönemine ait yapılar ve kral mezarları bulunmaktadır. Bu bölgede Eski Mısır'ın tarihini yerinde görme imkânı bulunmaktadır" (Kalyon, 2017b: 19). M. E. Düzdağ, Mehmet Akif'in bu şiirini Mısır'da kaleme aldığı düşüncesinde değildir. Şairin belki bazı mısraları yazmış, notlar almış olabileceğini; fakat şiirin tamamlandığı yerin İstanbul olması gerektiğini belirtir (Düzdağ, 2015: 92). Mehmet Akif Ersoy, bu şiiri Mısır'da yazmamış olsa dahi çalışmamızda bu şiire yer vermemizin nedeni şairin 1914 yılı Mısır seyahatindeki intibalarını yansıtır olmasıdır.

Solumda bir büyücek hurma var ki yapyalnız...
Zemîni haylice mâil de olsa, çâresi ne?
Büründüm artık onun zıll-i pâre-pâresine.

...

Zemîne şimdi, o gündüz alev saçan, âfâk
Ilık ılık döküyor bir havâ-yı istiğrâk.
Gülümsüyor yüzü artık muhît-ı reyyânın,
Muhâtı, çünkü, semâdan inen bu çağlayanın.
Deminki samte bedel hande çınlıyor yer yer:
Gülümsüyor koca vâdî, gülümsüyor tepeler;
Gülümsüyor suyu tırmanmak isteyip öteden,
Uzun kürekli kayıklarla bir büyük yelken;

...

Değişti çehresi Nîl'in: Önümde az kumral;
Deminki zıll-i sûtûnun yerinde pek koyu al;
Biraz ilerde, fakat, âdetâ karanlıktı.
Bu reng-i mâteme dağlar da aşınâ çıktı:
Karardı baktım uzaktan dumanlı cebheleri.
Ridâsı, mağribin artık kucaklamıştı yeri.
Demin gülümseyen âfâkı tülledikçe zılâl,
Uyandı rûh-ı garibimde bir hayal-i muhâl:
Cihan-ı sâmiti karşımda ağlıyor sandım...

O gölgelikten inip nura doğru tırmandım." (Karadeniz/Su, 2010: 302-306)

Fir'avun ile Yüz Yüze şiirinde ise ünlü firavunların mezarlarının bulunduğu Biban-el-Muluk vadisini ziyaret eden Mehmet Akif, buradaki intiba ve ihsaslarını dile getirir (Ege, 1949: 2). Görkemli eski Mısır devirlerinin harabeleri, Mısır medeniyetine ait motifler şiirin muhtevasının önemli parçalarıdır:

"...

Daraldı gitgide vâdî, demek yakınlaştık:
Harâbeler sökedursun, yavaş yavaş, artık:
Göründü işte sûtûnlar, kırık dökük, yer yer,
Göründü yerlere bîtâb düşmüş âbideler;
Göründü kaç sıra ma'bed ki kaplamış yurdu;
Göründü birçoğunun pâre pâre ma'bûdu!
Sağında nâ-mütenâhî yıkıntı dalgaları;
Solunda hangi harîminse tek kalan duvarı;
Önünde, gövdesi kırk elli parça, heykeller;
İlerde burnu kopuk başlar, arkasız beller.
O yanda kumlara yüzlerce dev kadîdi batar;
Bu yanda toprağı bin müstahâse yırtar atar.
Harâb emellerin enkâzı savrulur şurada;
Yıkık sarayları çiğner geçer nigâh arada...
Hülâsa, bir, ebedî kevnî yok, zemîn-i fesâd,
İçinde haşre kadar haşrolur durur ecsâd!

...

Harîm-i hâsına geldik demek ki, Fir'avn'ın;
Gürültü etmeyelim, bî-huzûr olur, amanın!

Fakat, bu sahne, dağın sînesinde, pek müdhiş:
Açık semâ gibi yıldızlı, mâvi bir meneviş,
Parıldayıp duruyor, kaplamış bütün sakfı.
Duvarların görünen sağlı, sollu, her tarafı,
-Memâtı hep akabâtıyla gösterir yollu-
Ecinni ordusu şeklinde bin hurâfe dolu.
Nasıl ki aynı hikâyâtı söylüyor tekmîl,
Şu perde perde sütunlar da işte ber-tafsîl.

...

Adâletin ne şehâmetli bir tecellîsi,
Şu, leş görür gibi görmek İkinci Amnofis'î!
Bu Fir'avun ki, civârından ürküyordu beşer;
Bu Fir'avun ki, saraylar, sütûnlar, âbideler,
Bütün hayâtını ezberletirdi âfâka;
Bu Fir'avun ki, eğilmişse boynu bir hakka,
O sâde kendi bekâsıydı, kendi nefsiydi;
Bu Fir'avun ki, o zillî hayâl-i te'bîdi,
Dumanlı beynini sardıkça, artık efrâda,
Bu Fir'avun ki, cehennemdi yerde kâbûsu,
Cehennem olmadan evvel vücûd-i menhûsu;
Bu Fir'avun ki, beşer, korkudan, büküp belini,
Huşû' içinde tavâf eylemişti heykelini;
Bu Fir'avun, bu görünmez kazâ, bu saklı belâ,
Ki bir zaman tapılıp dendi: "Rabbune'l-a'lâ!" ...
Ne intikâm-i İlâhî, ne sermedî hüsrân:
Gelen, geçenlere ibret, yatar sefil, üryan!
Soyulmadık eti kalmış, bilinmiyor kefeni;
Açıkta mummyası, hâlâ dağılmayan, bedeni.
..." (Karadeniz/ Su, 2010: 459-466)

Mehmet Akif Ersoy'un Mısır'daki ilk senesinde yazdığı Hicran şiirinde metafiziğe yöneliş, İlâhi bir arayış vardır. Şair, Hakk'ın tecellisini niyaz eder ve lirik bir söyleyişle dile getirir:

"...

İlâhî! Bir hatâ ettimse, elvermez mi hüsrânım?
Güneşler doğdu, aylar doğdu, ben hâlâ perîşânım!
Çakar şimşeklerin karşımda, yırtar, çiğner âfâkı;
Henüz ruhum, fakat, bir yağmurun bin canla müştâkı.

...

İlâhî pek bunaldım, nerde nûrun? Nerde gufrânın?
Cehennem gezdirip dursun mu âfâkımda hicrânın?
Evet, gafletti sun'um, lâkin insan gaflet etmez mi?
Yıkandım bir ömürdür döktüğüm yaşlarla, yetmez mi?
Gel artık, mâsiva yok, şimdi yurdum Tanrı yurdumdur.
Tüten hücremde îmânım, yatan, yer yer, sücûdumdur.
..." (Karadeniz/ Su, 2010: 472-473)

Bu mısralarda iman yönü kuvvetli bir şair bulduğumuz gibi, maddi ve manevi sıkıntılılarla yıpranmış bir insanın buhranını görmemiz de mümkündür.

Şair, vatanına duyduğu özlemi Bir Arîza şiirinin şu dizelerinde sitemli bir söyleyişle dile getirir:

“ ...

Ey Heybeli iklimine kıştan çekilenler,
Ey Afrika temmuzunu efsane bilenler.
Ey yağ gibi üç çifte kayıklarla kayanlar,
Ey Maltepe’den Pendik’i bir hamle sayanlar!
Ey çamların altında serilmiş, uzananlar!
Ey her nefes aldıkça ömürler kazananlar!
Siz, camları örter, sakınırken cereyandan;
Biz, bodruma da sarkar da kaçarken galeyandan!
Siz, mercanın a’lâsını attıkça şişerken;
Biz, kumda çirozlar gibi piştikçe pişerken!
Siz, Marmara âfâkını dürbünle süzerken;
Biz, poyrazı görsek diye, damlarda gezerken!
Siz, yelkeni açmış, suyun üstünden akarken;
Biz küplere binmiş, size hasretle bakarken!
İnsâf ediniz: Kopmayacak şey mi kıyâmet?
...” (Karadeniz/ Su, 2010: 483)

Aynı şiirin şu dizelerinde şair, Türkiye’de kendisine karşı takınılan tavra Mısır’dan cevap verir. Bunu yaparken hassas ve duygusal yapısını kıvrak zekâsı ile birleştirir. Kendisini tahkir edenleri, yine kendi sözleri ile alaya alır, iğneler. Kara mizahın güzel bir örneğini ortaya koyar:

“ ...

Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var;
Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar!
Zannım, mütekâid şuarâdan olacak ki:
Hiçbir yenilik yok herifin her şeyi eski.
Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.
Hicrî, kamerî ayları ezber sayar amma,
Yirminci asır zihnine sığmaz, ne muamma!
Ma’mûre-i dünyâyı dolaştıysa da, yer yer,
Son son, "Hadi sen, kumda biraz oyna!" demişler.” (Karadeniz/ Su, 2010: 482)

Mehmet Akif’in sanata karşı ilgisini, özellikle Batı musikisini ve Batılı müzisyenleri yakından takip ettiğini göstermesi açısından San’atkâr şiiri başlı başına bir örnektir. Bu uzun şiirin bitimine doğru ise muzdarip şairin kederli ve kötümser ruh hali mısralara dökülür:

“Fakat, benim gecemin simsiyâh ufuklarına,
Şu kubbeden ne ziyâ var, ilaç için, ne sadâ,
Bütün nasîbi o ıssız, o sermedî yeldâ!
Harîm-i kalbime indim mi, titrerim tir tir,
Adım başındaki iz, çünkü bir gurûb izidir.
Evet, gurûb izi, lâkin, adem misâli derin,
Tulû’u mahşere kalmış batan güneşlerimin!..
Neden, fakat, heyecânın? Nedir yüzündeki yaş?
Sonunda yolcunu incitme, ey güzel yoldaş!

Hudâ bilir ki dayanmaz, taş olsa bir sîne,
O gözlerinde dönen sağnağın dökülmesine.
Hayır! Yakar beni derdimle âşinâ çıkman,
Bırak, ben ağlıyayım, sen çekil de karşımdan.
Belâ mı kaldı ki dünyâ evinde görmediğim?
Bırak şu yaşları, hiç yoksa, görmeden gideyim! (Karadeniz/ Su, 2010: 505)
1929 yılına ait mektubundaki Resmim İçin başlıklı dörtlük de şairin bedbinliğini belirgin bir şekilde yansıtır:

“Dış yüzüm böyle ağardıkça ağarmakta, fakat,
Sormayın iç yüzümün rengini: Yüzler karası!
Beni kendimden utandırdı, hakikat şimdi,

Bana hiç benzemeyen suretimin manzarası!” (Karadeniz/ Su, 2010: 480)

1931 yılında kaleme aldığı Resim için başlıklı dörtlükte ise hayattan umduğunu bulamamış şairin ölümden medet beklediğini görürüz:

“Beni rahmetle anarsın ya, işitsen, bir gün,
Şu sağır kubbede, hâib, sesimin dindiğini?

Bu heyûlâya da bir kerrecik olsun bak ki,

Ebediyyen duyayım kabrime nûr indiğini.” (Karadeniz/ Su, 2010: 494)

Mehmet Akif Ersoy’un meşhur külliyatı Safahat’ın yedinci ve son kitabı, 1933 yılında Kahire’de Matbaatu’ş-Şebab (Gençlik Matbaası)’nda basılan Gölgeleler’dir. Kitapta on yedisi kıta olmak üzere kırk bir şiir yer alır. Bu şiirlerden bir kısmını Mısır’a gelmeden evvel, bir kısmını ise Mısır’da iken eski harflerle yazmıştır. En eskisi 4 Temmuz 1334 (1918) tarihini taşıyan şairin sağlığında basılmış son şiiri de 22 Ağustos 1349 (1933) tarihli San’atkâr başlıklı şiirdir (Okay, 2008: 444).

M. Ertuğrul Düzdağ ve M. Orhan Okay, Mehmet Akif’in özellikle son yıllarında Mısır’da iç kırıklığı, vatan hasreti, yalnızlık ve hastalık gibi bedbin duygularla yüklü olarak yazdığı Gölgeleler kitabındaki şiirlerin lirik vasfının öncekilere göre daha yüksek olduğunu belirtirler (Düzdağ / Okay, 2003: 435).

Mısır’da yazdıklarından Safahat dışında kalanlar

Mektupları:

Mehmet Akif Ersoy, Mısır’da ailesinden ve vatanından uzakta geçirdiği on yılı aşkın süre içerisinde yazdığı mektuplarla sevdikleri ile iletişimini sürdürmüştür. Bu mektuplardan aile bireylerine yazdıkları 2010 yılında Mehmet Akif Üniversitesi tarafından Mehmet Akif Ersoy’un Aile Mektupları isimli kitapta toplanmıştır.¹⁷ Buna göre, Mehmet Akif, 1928-1936 yılları arasında Hilvan’dan kızı Suat Hanım’la damadı Ahmet Bey’e toplam kırk üç mektup göndermiştir. Mehmet Akif, bazı zamanlar mektuplarıyla birlikte fotoğraflarını da göndermiş; fotoğraflarının arkasına manzum parçalar yazmıştır. Bunlardan bir tanesi çok sevdiği torunu Ferda için kaleminden dökülen şu mısralardır:

“Ferda Kadın! Ferda Kadın!

Ben görmeden sevdim seni.

Sen galiba gördün beni,

Pek ihtiyar, hoşlanmadın!

Ferda Kadın! Ferda Kadın!

¹⁷ Bu çalışma, 2011 yılında Timaş Yayınları tarafından Fıraklı Nâgmeler: Akif’in Gurbet Mektupları adı ile basılmıştır.

Ey yavrumun ilk yavrusu
Pek tatlı şeysin doğrusu
Lakin neden çirkin adın?
Yok yok, adın cidden güzel
Dünyada her şeyden güzel
Aydan güzel, günden güzel
Ay, gün nedir? Senden güzel
Hatta derim: Benden güzel
Zira "yarın" "dün"den güzel

deden

Mehmed Âkif

20 Şevval 1345" (Özalp, 2010: 185)

Şairin 1927 yılında yazdığı bu şiir, onun hep yazmayı istediği çocuk şiirlerinin tek örneği olarak kabul edilebilir.

Mehmet Akif Ersoy'un kızı Cemile ve damadı Ömer Rıza Doğrul'a mektuplar yazdığını ise Eşref Edip Fergan'ın kitabından öğreniyoruz. Şair, 1935 yılında kızı Cemile'ye gönderdiği bir fotoğrafının arkasına şu kısa manzumeyi yazmıştır:

"Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim...

Ne saâdet, hani ondan bile mahrumum ben.

Daha bir müddet emînim ki hayâtın yükünü,

Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben.

Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağıni,

Bana çok görme, İlâhî, bir avuç toprağını!.."

Fotoğraf ve mısralardan çok müteessir olan Cemile, mektubunda "Ah babacığım ne hale gelmişsin!" diye yazmıştır (Fergan, 2011: 212).

Yusuf Turan Günaydın (2009: 1), Mithat Cemal'in Mehmet Âkif adlı kitabında alıntı yaptığı mektuplardan birkaç tanesinin de şairin diğer kızı Feride Hanım ile eşi Muhittin Bey'e yazıldığını belirtir.

Bunların dışında Mehmet Akif; Eşref Edip Fergan, Kuşçubaşı Eşref Sencer, Muallim Mahir İz, Hafız Ömer Aköz, Şefik Kolaylı, Fuat Şemsi İnan, Âsım Şakir Gören gibi dostlarına da Mısır'dan mektuplar yazmıştır.¹⁸

İthafı:

Şarkın Yegâne Dâhî-i San'atine

"Yanık bağrında, yıllardır, kanar mızrâbının yâdı,

Gel ey biçâre Şark'ın, Şark'a küsmüş evladı.

Zaman ıssız, mekân ıssız, görünmez kimse meydanda,

Gel ey dâhî-i gâib, san'atin pek bîkes arkanda.

Bütün cevvinde ölgün rûhu inler bir derin ye'sin,

Bu vîran kubbe yüksek bir figân ister ki ses versin.

Gel ey Dâvûd-i san'at Sûr-i Mahşer'den nevâ göster!

Uyansın, gel ki, mızrâbınla Şark'ın dalgın eb'âdı;

Kıyâmetler koparsın, her telin bin sesle feryâdı.

...

Zaman artık senin, gel sen de yükselt öyle bir vâha,

Bu ıssız çölde hâib inliyen binlerce ervâha.

¹⁸ Mektuplar için bkz. Günaydın Y. T. (2009). Mehmet Âkif'in Mektupları, Ankara: Ebabil Yayınları.

...

Gel ey Peygamber'in fevka'l-beşer fitratta evlâdı,
Uyansın, gel ki, mızrâbınla Şark'ın dalgın eb'âdı" (Toros, 1987: 18).

Mehmet Akif Ersoy'un, gençlik çağlarından itibaren musikiye ilgisi vardır; özellikle ney ve ut çok sevdiği hatta çalmayı denediği iki musiki aletidir. Mehmet Akif, yukarıda bazı mısralarını alıntıladığımız şiirini, 1930 yılında ut ve viyolonsel virtüözü Şerif Muhittin Targan (1892-1967) için yazmıştır.

"Şark musikisine aşına olan Mehmet Akif, candan dostu Şerif Muhittin'in uduna meftundur. Çünkü Şerif Muhittin, Paganini'nin kemanda yaptığı inkılâbı, udda yapmıştır. Şerif Muhittin, yurdundan ayrılıp uzun süre Amerika'da daha sonra Bağdat'ta yaşamıştır. Akif'e göre, onsuz bir yurt, öksüz bir diyardır. Bu şiirinde, onun yurda dönmesini -Peygamber torunlarından olduğunu da belirtmek suretiyle- ilâhî bir temenni olarak, bütün samimiyetiyle istemektedir" (Toros, 1987: 19).

Ayrıca Mehmet Akif, Gölgele kitabını "Şark'ın tek dâhî-i san'ati Şerif Muhyiddin Beyefendî'ye hâtıra-i ta'zîm" ifadesiyle değerli musiki üstadına ithaf etmiştir (Karadeniz/Su, 2010: 436).

Tebrik

"Tanrı'nın yurdunu sarmış da yanan sînesine,
Yine bir mahşeri inler ki, bu gün, îmânın:
Ne ayaklarda, ne başlarda, ne vicdanlarda,
«Kayd-ı dünyâ!» denecek limesi yok, dünyânın.
Oh! Bir nûr-i mücerred ki bulutsuz, üryan,
Gördüğüm parçası manzûme-i bî-pâyânın.
Dönüyor vecd ile bir lâhza karâr eylemeden,
Vech-i bâkisine dalmış, dönüyor Rahmân'ın.

İşte bir böyle tecelli dilerim ben sana da:

Ki tamâm olmak için Rabb'ine imtînânın,
Sinmesin -kalbini îmanla dönen duygulara-
En ufak gölgesi dünyâ ile mâfihânın."

Kurban bayramı tebriki için Abbas Halim Paşa'ya yazılmıştır. Mâhir İz Bey'e gönderdiği 5 Temmuz 1928 tarihli mektubunda yer alır (Düzdağ, 2016: 652).

İkinci Arîza

"Ey bâd-i sabâ, ahde vefâ, böyle mi sizde?
Yelkenle koşarken hani, kırlarda, denizde,
Hâtırlamadın Heybeli'den geçmeyi, heyhât!..
Gûyâ edecektin, hani, takdîm-i tahiyyat,
Hilvanlıların sevgili Abbâs'ına bizden.

...

İhvân-ı safânın kimi medyun, kimi müflis;
Gökkubbenin altında ne tek his, ne de munis!
Bir tane Paşa'm var, o da gördün ya, pamuklar
Düşkün diye, gitmiş, Yakacık'larda uyuklar!

Hâmiş:

Ey bâd-i sabâ, öyle değil sen beni dinle:
Son cümleyi yazdımsa, çizip kendi elinle,

Hâmiş de kenar bir yere çek, söyleyeyim yaz:

Elbet Paşa'mın nüsha-i sâ'nîsi bulunmaz.

Tek nüsha çıkarmış, çıkarırken onu hilkat;

Tezhîbi de, tehzîbi de bambaşka hakikat.

Şîrâzesi din, dîni salâbetle mücehhez;

Servetçe düşer, belki, fakat kendisi düşmez.

Allâh'a dayanmış, onu sağlam bilir ancak;

Bilmez ne demektir pamuk ipliğine dayanmak."¹⁹

Bu şiir, Gölgeleler kitabındaki Bir Arîza'nın devamıdır. 1932 yılının Temmuz ayında yazılmıştır (Düzdağ, 2016: 657).

Kasr-ı Gülşen

"Kasr-ı Gülşen'sin evet, lâkin gönüller şen değil.

Durduğum, mâzine hürmet, yoksa neşvemden değil.

Var mı loş sînende cânandan kalan nûr izleri?

Ey yeşil yurt, istenen senden odur, sînen değil..."

Şair, bu dördlüğü 1935 yılında Abbas Halim Paşa'nın vefatından sonra yazmıştır. Kasr-ı Gülşen, Abbas Halim Paşa'nın konağını anlatır (Düzdağ, 2016: 658-659).

Son yazdığı mısralar:

1936 yılında Yedigün dergisi çalışanı Feridun Kandemir, Mehmet Akif Ersoy'u İstanbul'da hasta yatağında ziyaret etmiş ve kendisiyle bir röportaj yapmıştır. Bu, şairin son röportajıdır. Mehmet Akif, Feridun Kandemir'in "en son yazınız" sorusuna şu cevabı vermiştir:

"Mısır'da geçen sene bir resmimi çekmişlerdi. Güneşli bir hava idi. Gölgem de upuzun, kumlarda duruyordu. Bu resmin altına şöyle yazmıştım:

Hepsi göçmüş, hani yoldaşlarının hiçbirini yok!

Sen mi kaldın, yalnız gafileden böyle uzak?

Postu sermekse meramın yola, serdirmezler;

Hadi, gölgenle beraber silinip gitmene bak" (Kandemir: 1966, 311-312).²⁰

Yazmak isteyip yazamadıkları

M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Akif Ersoy'un Mısır hayatı sırasında yazmayı düşündüğü fakat yazamadığı eserlerini, şu şekilde sıralar: Veda Haccı, Salâhaddin Eyyûbî, İkinci Âsım, Endülüs eserleri ve Çocuk Şiirleri (Düzdağ, 2015: 181). Düzdağ, Mehmet Akif'in düşüncelerini gerçekleştirilememesinin sebebi olarak Kur'an Meâlî meşguliyetini gösterir.

SONUÇ

Mehmet Akif Ersoy, ömrünün son senelerini Mısır'da geçirmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmanın ilk bölümünde, şairin Mısır'a gidiş sebepleri üzerinde durularak; oradaki yaşayışı, karşılaştığı maddi ve manevi sıkıntılar, Mısır'daki evi, dostları, meşgul olduğu işler hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümünde ise Mısır'da kaleme aldıkları konu edilmiştir. Mehmet Akif Ersoy, Mısır'dan günümüze manzum ve mensur birçok eser miras bırakmıştır. Şair, Safahat'ın son kitabı Gölgeleler'i Mısır'da bastırmıştır. Mısır'da yazdığı şiirlerinden on üçü, kıtalarından ise on yedisi bu kitapta yer almaktadır. Mısır'da yazdıkları arasında Safahat dışında kalan şiirleri, mektupları ve Kur'an Meali vardır. Çalışmamızda Kur'an meali ve akıbeti üzerinde ayrıca durulmuştur. Değişik

¹⁹ Çalışmamızda toplamda yetmiş mısra olan şiirin bir bölümüne yer verdik. Şiirin tamamı için bkz. Düzdağ, 2016: 655-657.

²⁰ Bu röportaj, Yedigün dergisinin 173 numaralı Temmuz 1936 sayısında "Millî Edebiyatın En Kuvvetli Yazıcısı: M. Akif" başlığı ile yayımlanmıştır.

zamanlarda kaleme aldığı şiirlerin isim olarak tanıtımı yapılarak, içerikleri hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Mısır'daki hayatı hala keşfe açık olan Mehmet Akif Ersoy, iki ülke kültürü açısından önemini ve değerini daima koruyacaktır.

KAYNAKÇA

- Albayrak S. (1995). "Eşref Edip Fergan", TDV İslâm Ansiklopedisi, 11, 473-474.
- Ayasbeyoğlu N. (2011). "Âkif ve İslâmcılık, Âkif ve Milliyetçilik", Mehmet Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, İstanbul: Beyan Yayınları, 529-539.
- Cündioğlu D. (2010). Âkif'e Dair, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çantay H. B. (1966). Âkifnâme, İstanbul: Ahmed Sait Matbaası.
- Düzdağ M. E. (2018). Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar, 1, İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Düzdağ M. E. (1996). Mehmet Âkif Ersoy, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Düzdağ M. E. (2015). Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli, İstanbul: Şule Yayınları.
- Düzdağ M. E. (2016). Safahat (Eski ve Yeni Harflerle Karşılaştırmalı Nesir ve Safahat Dışında Kalmış Şiirler), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ege M. F. (1949). "Mehmet Akif ve İkinci Amnofis", Zafer Gazetesi, Yıl: 1, 16 Kasım, 2. ve 6. sayfalar.
- Fergan E. E. (2011). Mehmet Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Günaydın Y. T. (2009). Mehmet Âkif'in Mektupları, Ankara: Ebabel Yayınları.
- Günel F. (1991). "Abdülvehhâb Azzâm", TDV İslâm Ansiklopedisi, 4, 352-353.
- Göze H. (2008). Mehmed Akif Hüzünlü Bir Yolculuk, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Işık E. (1993). "Hasan Basri Çantay", TDV İslâm Ansiklopedisi, 8, 218-219.
- İhsanoğlu E. (2018). Yozgatlı İhsan Efendi, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Kalyon A. (2017a). "Mehmet Âkif Ersoy'un Mısır Günleri", 80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 122-138.
- Kalyon A. (2017b). Mehmet Âkif Ersoy'dan Seçmeler, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kandemir F. (1966). "Mehmet Akif (Yedi Gün) ün 1.7.1936 tarihli nüshasından". Âkifnâme, İstanbul: Ahmed Sait Matbaası, 308-312.
- Özalp Ö. H. (2010). Mehmet Akif Ersoy'un Aile Mektupları. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Semih Ofset S.E.K. Yayıncılık.
- Karadeniz A., Su H. (2010). Safahat, Ankara: Hece Yayınları.
- Okay M. O., Düzdağ M. E. (2003). "Mehmed Âkif Ersoy", TDV İslâm Ansiklopedisi, 28, 432-439.
- Okay M. O., (2008). "Safahat". TDV İslâm Ansiklopedisi, 35, 442-444.
- Sağdıç R. N. (1966). "Âkif'e Dair Hatıralar". Âkifnâme, İstanbul: Ahmed Sait Matbaası, 259-270.
- Toros T. (1987). "Mehmet Âkif'te Sanat ve Sanatkâr Övgüsü", Tarih ve Toplum, 39, İstanbul: İletişim Yayınları, 17-19.
- Uzun M. (1988). "Abbas Halim Paşa", TDV İslâm Ansiklopedisi, 1, 24.